

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA JA EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

ÕHUS ON KÕIKE

Eesti kirjandusteadus 2007

TIIT HENNOSTE

Aasta on kirjandusuurimises natuke loogiline ja natuke juhuslik ajajärk. Loogiline seetõttu, et osa üritusi on iga-aastased ja ajakirjad ilmuvad aastakaupa. Juhuslik seetõttu, et suur osa üritusi kavandatakse hoopis ülikoolide õppeaastat arvestades ja kõigi ürituste tulemused jõuavad trükki mingil suvalisel hetkel x.

Loomingu ja Keele ja Kirjanduse kroonikad näitavad, et 2007. aastal toimus jahmatavalt palju konverentse, seminare, kõnekoosolekuid ja tööpajasisid. 1920. aastate kirjandusest, Noor-Eesti ideaalidest ja esteetikast, autonoomia võimalikust lõpust, romaanivõistluste ajaloost, läti ja eesti kirjandusest sajandivahetusel, A. H. Tammsaare romaanist „Ma armastasin sakslast” jne jne. Võrdleva Kirjandusteaduse Assotsiatsioon korraldas rahvusvahelise konverentsi kultuurimüütide saatusest. Koosolekuid peeti mitmete kirjanike ja uurijate loomingu (Jüri Ehlvest ja Priidu Beier, Juri Lotman ja Zara Mints, Karl Muru ja Ants Oras). Lisaks traditsioonilised Kreutzwaldi päevad ja noorteadlaste kevadkool Nüpli ääres, seekord kirjanduse ajaloo teemal. Mitmesuguste üritusega tähistati Eesti Kirjanduse Seltsi juubelit jne.

Ma jätan konverentsilood kõrvale ja vaatan üle vaid ilmunud tekstid. Põhiosa minu jutust on ülevaade, aga neis kohtades, kus oli mulle huvitavaid ja olulisi ideid, olen lisanud ka omapoolseid arutlusi.

Mis on kirjandusteadus?

Alustan Märt Väljataga artiklist „Impeerium, demon ja poeetika” (Väljataga 2007). See on ülevaade kirjandusteooriast ingliskeelse literatuuri põhjal, milles M. Väljataga eristab kolme kihti. *Theory* ehk postmodernistlik teoretiseerimine maailma (ja ka kirjanduse) üle on tema järgi end sisse seadnud kirjanduse õppetoolides, *literary theory* on poleemiline ideoloogiakriitika, mis vaidlustab kirjandusalaseid tavaarusaamu, ja *theory of literature* ehk poeetika on kirjanduse tingimuste, põhimõistete, liikide, konventsioonide, korrapärasuste ning loome- ja toimepõhimõtete uurimine.

See liigendus jäi mulle hämaraks. Ma jätan kohe kõrvale *theory*, millele pole mu arvates suuremat pistmist kirjanduse ja tema teooriaga. See on mu arust ideoloogiline auk, kuhu seni kindlakskinnitatud Marxi-keskse maailma lagunemine paiskas hulga inimesi, kes kaotasid isakuju hellad käed pea kohalt.

Tõsisem asi on mõistega *literary theory*. M. Väljataga järgi on tegemist raamatutega, kus jõutakse enamasti järeldusele, et liberaalne humanistlik arusaam kirjandusest kui autonoomse väärtusega sfäärist on usutavuse minetanud. See jätab mulje, et tegemist on käsitlustega, mille eesmärgiks on eri teoreetiliste mudelite ideoloogiline analüüs. Vaadates neid raamatuid M. Väljataga nimekirjast, mida ma ise olen kasutanud, ei saa ma kuidagi sellise järeldusega nõustuda. Mu lugemise järgi on pigem tegemist ülevaatega erinevatest mudelitest, nende põhiarusaamadest ja mõistetest. Ja nende raamatute olulisim probleem on mujal.

Nimelt läbib neid üksainus, kanooniline uurimisparadigmade valik, mis välistab kõik selle, mida ei saa siduda XX sajandi modernismi ja sellest arenenud kirjanduskogemusega. Nii jäävad kõrvale XIX sajandi positivism, kuigi see on implitsiitselt siiani suure osa kirjandusuurimusliku töö põhi, või XX sajandi alguse saksa ideesuunad. Ja siin on tõesti skandaalne, et põhjaliku ingliskeelse pildi saab neist ainult René Welleki monumentaalsest ülevaatesarjast „History of Modern Literary Criticism”, mis on ilmunud viiskümmend aastat tagasi.

Theory of literature alla kuuluvaid monograafiaid inglise keeles tõepoolest miskipärast enam ei ilmu. Küll aga kannavad just seda rolli kümned erinevad leksikonid. Ja mu arust pole suuremat vahet, kas korrastada poeetika materjal tähestikku või jutustavatesse peatükkidesse. Eriti kuna need sõnasetikud on enamasti ühe inimese kirjutatud ja annavad selliselt koherentse pildi kirjandusmõistete maailmast.

M. Väljataga arutluste lõppjäreldus on, et põhimõtteliselt on võimalikud ka eksplitsiitse teooriata, lihtsalt intelligentsed kirjanduslood ja käsitlused, kusjuures ta serveerib seda nagu vastandust minu arusaamadele. *No comments*.

Mis on kirjanduslugu?

Maaailmas ei paista kirjanduslugu just populaarne. Taustal elavad juba usukriitikast pärit arusaamad kirjandusteadusest kui sünkroonset mikroanalüüsist, milles kõik peale teksti jääb kirjandusteadusest väljapoole ning postmodernistlikud arusaamad tõe võimatusest, narratiivi konstrueeritusest jms.

Selle teemaga tegeleb Linda Kaljundi põhimõtteline artikkel „Kirjandus(aja)looline Eesti” (Kaljundi 2007). Küsimus on lihtne: kas (klassikaline) kirjanduslugu on võimalik ja vajalik? Vastus David Perkinsi sõnadega aastast 1992 kõlab: kirjanduslugu on võimatu, kuid vältimatu.

Ma olen nõus teise poolega. Põhjusi on palju. Kõigepealt, kirjandus pole kunagi olnud midagi iseendas olevat. Ta on oluline tegur erinevate inimkoosluste konstrueerimisel, ühendamisel, vastandamisel, olgu need rahvused, klassid, sugu või seksuaalne sättumus. Ja kirjanduslugu töötab siin kahe poole olulise vahelülina.

Kui aga jääda kirjanduse sisse, siis seisame pidevalt silmitsi sellega, et kirjandus on väga ajalik nähtus. Kirjandusloolaste ja n-ö tõsiste kirjandusõprade ideaaliks on klassika, üle aegade kestvad teosed. Aga üheksakümend protsenti teostest jääb oma aega. Ja teiseks, vaid ülivähesed teosed seisavad omil jalul, vajamata toeks teisi teoseid, suundi, rühmi, autori elulugu, ühiskonda jne. Need on teosed, mis loovad ise seda konteksti. Ülejäänud säilitatud kirjandus püsib vaid kirjandusloolaste loodud karkudel.

Kas kirjanduslugu on võimalik? Selleks tuleks arutlustes minna tagasi kirjanduslugude alguse juurde, positivismiaega.

Üks küsimus on selles, kas on võimalik üks narratiiv, üks põhjuse-tagajärje rida, üks kirjanduse muutumist määrav tegur kogu x kirjanduse kohta. Teisisõnu, kas on võimalik XIX sajandi positivistikule ideaalile vastav kirjanduslugu. Mu arvates pole see võimalik olnudki, ka mitte positivismiajastul.

L. Kaljundi toob selle vastanduseks esile raamatuid, mis esitavad ühtse loo asemel kümneid erinevaid pisilugusid. Ma olen mõnda sellist lugenud, aga minu arvates pole need kirjanduslugu, vaid artiklikogud kirjanduse kohta.

Teine küsimus on selles, kas on võimalik mingi samuti positivistide otsitud objektiivne kirjanduslugu, mis annaks edasi kogu tõe igaveseks ajaks igavesti. Minu lugemuse põhjal pole positivistid kunagi asja nii tõlgendanud. Kirjandusloos on alati kogum objektiivsust ehk fakte. Selles on kogum poolobjektiivsust ehk arusaamu (seoseid, hierarhiaid jms), mille kohta on olemas üsna üldine konsensus. Ja selles on kogus subjektiivsust, milleks on kirjutaja enda arusaamad, mida jagab mõnikord vaid tema ise. Posivistid lähtusid sellest, et kirjanduslugu peaks keskenduma faktidele ja ühistele arusaamadele ning jätma subjektiivse poole lihtsalt kirjandusloost välja.

Kus on lahendus? Kõigepealt, kui eeldada, et kirjanduslugu on midagi, mis ehitab ja/või näitab kirjanduse sisemisi ja väliseid seoseid, mõjusid jne, siis on kirjanduslugu kordi võimalikum kui näiteks poliitiline ajalugu. Lihtsalt sellepärast, et selle keskmes on ikkagi konkreetsed olemasolevad raamatud, erinevalt poliitika juhuslikult säilinud või ette valitud faktikogumist. Sealt saab edasi minna üsna kindlal alusel. Ja teiseks, mu arvates on täiesti võimalik kirjanduslugu, mis proovib konstrueerida ühe kirjanduse tarvis mõnda narratiivi, mõnda põhjuse-tagajärje rida, ühesõnaga, kasutab nn keskastme lähenemist üleüldise või mikrolähenemise asemel.

Konkreetsemalt kõneleb L. Kaljundi kahel olulisel teemal. Esiteks, kas eesti kirjanduslugu kui eestikeelse kirjanduse lugu või kui Eestimaise kirjanduse lugu, arutledes baltisaksa kirjanduse koha üle. Ja teiseks, kas kitsalt kirjanduse lugu või laiemalt kirjanduse lugu kogu kultuuri ja ühiskonna keerukas kontekstis ja seostevõrgus, eelistades viimast. Ma eelistaksin laiemaid käsitlusi, mis pole aga sugugi probleemideta. Näiteks küsimus sellest, mis kuuluks õieti balti-

saksa kirjandusest eesti kirjanduse ajalukku? Või siiani täiesti kõrvale jäänud probleem eesti kirjandusloos: hiline vaimulik kirjandus, eriti jutlused. Ka see kaob analoogiliselt baltisaksa kirjandusega eesti kirjandusloost alates XIX sajandist, kuigi just see sajand on eesti jutlusekultuuri tippaeg ja eestlastest pastorite jutluste tippaeg on paigutatud XIX–XX sajandi vahetusse.

Mis on kirjanduskriitika?

Marin Laagi „Kriitika kirjandusajaloo kosmoses: teksti ja konteksti probleeme 1920. aastate näitel” (Laak 2007) on tegelikult põhiosas teoreetiline tekst, lähtekohaks Roland Barthes’i eristus teose ja teksti vahel. Teos on aineiline fragment, seotud autoriga, kellel on õigused selle tähendusele. Tekst on tähenduste avatud galaktika, milles autori õigused ei kehti. Kas ajalooline kriitika tegeleb kirjandusteose või tekstiga? Ja kui ta tegeleb teosega, siis kas ta ise on mõistetav metateose või metatekstina? M. Laak määratleb kriitika avatud, tähenduste paljususi sisaldava tekstina, mis on analoogiline kirjandustekstiga. Selline lähenemine muudab tugevalt kriitika rolli kogu kirjanduskirjutuse süsteemis, kus kriitika kui teos on ikka olnud kindla tähenduse kandja, milles öeldut on kasutatud kirjandusloo allikana. Teisest küljest viib see ajaloolise kriitikateksti enda analüüsi kontekstuaalseks. Edasi järgneb mitu küsimusepüstitust kriitika kontekstuaalse lugemise poolelt. Üldiselt öeldes on see katse luua senisest süsteemsemat ja sidusamat teoreetilist võrgustikku ajaloolise kriitika analüüsimiseks. See on oluline, aga minu jaoks liiga tihe ja fragmentaarne tekst, mis vajaks lahtikirjutamist ja edasiarendamist. Sest kuhugi kadus praegu ära kriitika enda sisemine heterogeensus.

Teooriad piiridel

Ülejäänud teoreetilised arutlused liiguvad kirjandusteaduse piiridel.

Epp Annuse artikli „Postkolonialismist sotskolonialismini” (Annus 2007) esimene küsimus on baltisaksa suhe kolonisaatori rolliga. Vastuseks leiab ta, et tegemist oli impeeriumita kolonialismiga ning et Eesti territoorium polnud tüüpiline koloonia, kuid seal kujunes siiski rahvuslikuks ärkamisajaks postkoloniaalne olukord. Teine küsimus on Vene okupatsioon ja selle määratlemine suhetes kolonialismiga. Tulemuseks tõdemus, et Eesti olukord polnud ka siin puhtalt koloniaalsituatsioon. Kokku on see pilt, mille üldiste määratlustega tuleb vaid nõustuda. Keskne on aga küsimus, millise nime alla saaks koondada pärast Teist maailmasõda Vene ülemvõimu alla surutud riikide olukorra. E. Annus soovib mõisteid hiliskolonialism või sotskolonialism. Hiliskolonialism on olukord, kus võõrvõimu alla surutakse kindlaskujunenud identiteediga rahvusriik. Selle üheks vormiks on sotskolonialism, mis allutab kõik sotsialistlikule ideoloogiale ja millega kaasneb totalitaarne ühiskond ja käsumajandus.

Elin Sütiste ja Peeter Toropi „Tõlketeadus, semiootika ja tõlkeprotsessi piirid” (Sütiste, Torop 2007) kõneleb põhiosas eri autorite semiootilistest tõlketüpoloogiast, mille ma kõrvale jätan. Aga selle alguses on oluline viide transmeedialisele narratoloogiale. Selle aluseks on hüpotees, et meedium määrab narratiivi ehk eri meediatel kasutavad narratiivid järgivad üldisi narratiivi konstrueerimise põhimõtteid, kuid teevad seda igaüks omal viisil,

iga meediumi eriomadustest lähtuvalt. See on mu arust väga produktiivne idee, mida võiks kasutada näiteks siis, kui kõneleme ajaloo- ja kirjandusloo narratiivist. Ja see on ka produktiivne, kui arendame seda suunas, mis vaatab narratiivi kui muutuvat nähtust vastavalt meediumide muutumisele.

Luule Epneri „Lisandusi *post*-mõistestikule: postdramaatiline tekst” (Epner 2007) on eeskätt teatriteooriate referaat koos omapoolsete arendustega eesti teatrisse. Aare Pilve „Sa oled mul teine” (Pilt 2007b) tegeleb teisesuse ja eesti kultuuri eneseidentiteediga. Ma jätan selle väga huvitava teksti siinkohal kõrvale, sest tema arutlused lähtuvad otseselt minu enesekolonisatsiooni mudelist. Ja neile vastamine võtaks paarkümmend lehekülge.

Veeretamise praktika 1: kolm kogumikku

Ülejäänud uurimused liiguvad eeskätt mikrotasandil ja tegelevad konkreetsete tekstide või autoritega. Kõigepealt kolm kogumikku.

„Looming – olemise kehtestamine” (2007) sisaldab Viivi Luige 60. sünnipäeva konverentsi seitseteist mõtisklevamat sõnavõttu ja kaksteist uurimuslikumat artiklit. Lisaks valikbibliograafia. Varem ilmunuta artikleid on kolm.

Leena Kurvet-Käosaar kirjutab pealkirja all „Kunstniku portree väikese tüdrukuna” võrdlevalt „Seitsmendast rahukevadest” ja Aino Kallase romaanist „Katinka Rabe” (1920), kõrvutades kahe naiskirjaniku lapsepõlvepilte ja tuues välja sarnasusi kahe tüdrukupildi ja nende maailmade vahel. See oli ainus tekst, milles leidsin mullu feministlikku lähenemist.

Tiina Kirss on kirjutanud minu jaoks veidi laialivalguva loo „Viivi Luige *Salamaja piiri* mõistatus”, vaadates seda kui ühendavat silda V. Luige luule ja proosa vahel. T. Kirss toob välja rea motiive, märksõnu, mida V. Luik hiljem proosas läbi mängib, ja leiab, et V. Luik jälgib ja proovib selles töös sõna võimu. Lisaks otsib ta seoseid Gustav Meyrincki „Golemi” ja V. Luige vahel.

Külliki Kuuse artikkel „Viiv: sügis 1963–1973. Viivi Luige luule jaapanlikkus” on esseistlik, kirjeldav ja tsiteeriv lugu Uku Masingu mõjudest V. Luigele ja sealtkaudu tulnud haikumõjudest.

Juhani Salokandelt on ka Loomingus ilmunud V. Luige proosat analüüsiv „Meele kell, mälu kalender” (Salokannel 2007). J. Salokandle väide on, et V. Luik loob „Ajaloo ilus” kronotoobi täiesti isikupärasel viisil. Tema järgi on V. Luigel korruga toimimas palju kronomeetreid ja kalendreid, palju erinevaid aegu, aga need pole mitte eri tegelaste eri ajad (mis on tavaline), vaid romaani jutustamine toimub paljudes eri aegades, mis samas on romaani kesksed struktuurielemendid. Täpsemalt vaatab ta erinevaid oleviku kasutamise viise.

Ka võtaksin teaduse alla mõtisklevate tekstide seast Jaan Kaplinski loo „Ilm ilmutab ennast. Märkusi Viivi Luige luulest”, mis ka Loomingus eraldi ilmunud (Kaplinski 2007). See on esseistlik arutlus V. Luige luule võtmesõnade ümber, tulemuseks tõdemus, et inimese pärisosa selles hallis suletud klaasitaguses maailmas on üksindus.

Lisaks on raamatus Arne Merilai sissejuhatav sõnavõtt, Eduard Parhomenko filosoofiline liikumine Martin Heideggeri maailmas, Gisbert Jänicke tõlkijamuljed, Indrek Tartu eesti luuleperioodide matemaatika. Lingvist Anna

Verschik on kirjutanud juudi motiividest V. Luige loomingus ja pikaajaline eesti kirjanduse uurija Pekka Lilja annab ülevaate „Seitsmenda rahukevade” retseptioonist Soomes. Aastataguste kordustrukkidena on ilmutatud A. Merilai 2006. aastal Keeles ja Kirjanduses ilmunud väga hea ja põhjalik Luige-ülevaade ja Cornelius Hasselblatti 2006. aastal Loomingus ilmunud „Inimesekujunduse murendamine Viivi Luige luules”.

„We Have Something in Common: the Baltic Memory” (2007) esitab Eesti–Läti–Leedu ühiskonverentsi materjale, milles teemaarendused liiguvad laiemalt mälu ümber, kasutades eesti elulugusid, baltisaksa müüte ja teatrit. Kirjandust puudutab Anneli Mihkelevi artikkel, mille pealkirjaks küsimus: „Baltic memory in Poetry: What Does It Mean?” Vastus on lihtne: balti mälu on heterogeenne nähtus, mis koosneb erinevatest tükkidest. Mulle jäi siiski kahtlus, et seda ühist osa on liiga vähe, et kõnelda balti mälestust.

„Tõde ja õigus: kirjandus, mis kunagi valmis ei saa” (2007) sisaldab 2006. aasta 8. detsembril peetud A. H. Tammsaare „Tõe ja õiguse” esimese köite 80. aastapäeva konverentsi ettekandeid. Kummalisel kombel ühendavad neist mitut lisaks klassikalisele tõele ja õigusele sõnad „saladus” ja „koer”.

Anneli Kõvamehe „Minevik ja tulevik. Mälestus ja unistus” on esseistlik arutlus tuntud tulemusega, et eestlane elab tuleviku nimel ja rabab tööd teha.

Rein Veidemanni „Tammsaare äng” kõneleb ammusest teadmisesest, et „Tõde ja õigus” on sünye raamat (muuseas, kooliõpetajad võivad kõnelda lastest, kes on romaani lugedes saanud tõsise trauma, nii lootusetu, sünye ja jõhker on neile A. H. Tammsaare maailm). R. Veidemann viib asja talle armsa eksistentsialismini: nutt kannab olemise ängi, valu õnnepürgimuse ja selle igavese saavutamatus vahel.

Maarja Vaino „Tammsaare ja saladuste kamber” kõnelebki saladustest A. H. Tammsaare töödes.

Paavo Matsini „Ühest Tõe ja õigusega seotud krüptogrammist” on eripärane lugu, mis kõigepealt dešifreerib A. H. Tammsaare isa ja ema salakirjas kirjavahetusekildu ja ajab seejärel üsna positivistlikul viisil „Tõe ja õiguse” armastuslugude prototüüpide jälgi.

„Tõe ja õiguse” uue väljaande tõlkija J. Salokannel annab ülevaate romaani teest soome lugejani. Võin öelda, et tõlge on väga hea ja A. H. Tammsaare intonatsioon selgelt tunda.

Jan Kausilt on ka Loomingus ilmunud „Kuidas õigus võidab tõe: näiteid Dostojevski ja Tammsaare toel” (Kaus 2007). See liigub punktiirselt läbi erinevate tõe ja õiguse käsitluste kogu Euroopa kultuuritekstides, vaadates konkreetsemalt Fjodor Dostojevski „Idioodi” ja A. H. Tammsaare „Tõe ja õiguse” käsitlusi, milles tema järgi õigus tõuseb tõe ette- või väljapoole.

Toomas Haugi „Tuglas ja Tammsaare” on ilmunud 2006. aasta 22. detsembri Sirbis, küll pealkirjaga „Tammsaare ja Tuglas”. See vaatab üle ja viib koe-rahvi vastanduse tasandile A. H. Tammsaare ja Friedebert Tuglase erinevusi ja suhteid, mis teatavasti polnud just pingevabad. Ja kuigi T. Haug seda otse ei ütle, saab minu arust teha ka sellest ülevaatest järelduse, mis mu peas on hakanud kummitama juba ammu: A. H. Tammsaare on midagi nooreesti esteetikale, ideoloogiale, kogu mõtteviisile selgelt vastanduvat.

Veeretamise praktika 2: Noor-Eesti ümber

Kui otsida teemat, perioodi, autorkonda, mis looks eesti kirjandusuurimisele keskme, siis juba mitmeid aastaid on üheks kandidaadiks Noor-Eesti ja tema aeg. Selle kirjutamise tulemused saavad selgeks ehk mõne aasta pärast, aga juba praegu võib näha, et senised arusaamad muutuvad tugevasti. Esimest korda õnnestub ilmselt Noor-Eesti retseptsioon lahti haakida nende endi loodud müüdiplidist. Põhjuseks on uued teoreetilised taustad, eriti postkolonialism ja feminism, detailsem Lääne-Euroopa mõjude mikroanalüüs, eriti nõukogude ajal vaenatud suundades (dekadents, Friedrich Nietzsche jne), aga ka noorema uurijapõlve hea orienteerumine prantsuse, põhjamaade ja itaalia autorites (Joris-Karl Huysmans, Knut Hamsun, Charles Baudelaire, Paul Bourget jt).

Mirjam Hinrikuse „Noor-Eesti” intellektuaalide dekadentlikust Euroopa-identiteedist: J. Randvere „Ruth” ja Friedebert Tuglase „Felix Ormusson” (Hinrikus 2007) vaatleb nooreestlaste arusaamu dekadentsi mõiste kaudu.

Dekadents on M. Hinrikuse järgi haiglane, traditsioonilistest normidest kõrvalekalduv ja samas terviku lagunemise kogemus, lähteks P. Bourget ja F. Nietzsche. Autor näitab, et Ruth pole puhas dekadentlik tüüp, vaid kõigub dekadentsi ning romantismi ja valgustuse ideaalide vahel. Ormusson on aga tema järgi puhas dekadent, kelle kaudu muutub dekadents kunstikäsitluseks, milles mimeetilisele reaalsusetõlgendusele vastandatakse tegelikkuse konstrueeritus. F. Tuglast vaatab M. Hinrikus dekadentsist tulnuna, kes soovib sellest lahti öelda.

Analüüs jäi minu jaoks veidi hüplikuks, osalt seetõttu, et kahe teose vaatlus on pidevalt segamini. Olen sama meelt, et nooreestlaste vaated liiguvad dekadentsi ja traditsiooniliste arusaamade vahel. Samas aga ei saa mu arust kõnelda F. Tuglase puhul sellest, et Ormusson tähendaks F. Tuglase tulemist dekadentsist. Mu arust on F. Tuglas ja ka teised nooreestlased kogu aeg segu erinevatest kirjandusarusaamadest.

Kaia Sisaski „Friedebert Tuglase „prantsuse daam”. Prantsusmaa kui muusa ja maatriks nooreestlaste kultuurihorisondil” (Sisask 2007) toob näiteid, milles nooreestlaste loomingus on lähedust prantsuse kirjandusega (Maurice Maeterlinck, Émile Verhaeren, C. Baudelaire, Arthur Rimbaud, J.-K. Huysmans, P. Bourget, Paul Verlaine). F. Tuglase Ormussoni käsitleb K. Sisask kui kõrvalseisja pilguga vaadatud estetismi (mida juba F. Tuglas ise on öelnud). Dekadentlik ja romantiline kangeline on omavahel seotud. F. Tuglase tekst on täis viiteid, tsitaate, laene. K. Sisask toob esile ka C. Baudelaire'i vastavuste mõju. Samas leiab ta, et viited sümbolismile mõjuvad pigem eneseirooniana.

Muuseas, siin toodud eeskujud ja üldistavad suunanimed moodustavad mõjurühma, mis läbib kõiki tollaseid perifeersemaid kirjandusi Euroopas. Eesti ja muu perifeeria erinevus on selles, et mujal algab nende surve 1890. aastatel ja lõpeb enne 1910. aastat, eesti kirjanduses aga mõju alles siis algab. Nii saab eesti kirjandusest kummaline kustuva suuna elluärkamiskoht. Minu arvates oleks väga huvitav, kui keegi võtaks üldisemal tasandil ette eesti kirjanduse sarnasused teiste Ida-Euroopa kirjandustega.

Veeretamise praktika 3: positivismi pärijad

Muud artiklid moodustavad teemadelt hajuva kogumi, mida ühendab aga eeskätt klassikaline positivistlik uurimistaust.

Toomas Haugi „A. H. T. lahkumine Koitjärvelt. Lapse sünd „Kõrboja peremehe”” (Haug 2007a) lõppjärelendus on, et „Kõrboja peremehe” kuulsas finaalis punetavad marjad on samad, mida maitsevad „Kalevala” ja eesti rahvaluule Mari ja Marjatta, ning et selle kujundi kaudu kujutatakse eestipärasel viisil Lunastaja sünni Kõrboja maastikus. Seda osutavad romaani struktureerivad sakraalsuseviited ja kirikukalender ning loo müstiline taust. Nagu ikka T. Haugil, oli siin väga huvitavaid ideeleide, aga minu jaoks jäid seosed seekord natuke hapraks. Lõpus hakkas tunduma, et veenvuse annab loole pigem kirjutamisviisi, mitte seoste sund. Aga hiljem mõtlesin osalt ümber. Mulle on ikka paistnud, et A. H. Tammsaare enda seletus romaani lõpust kui vajadusest kasvatada eesti peremeest ei leia romaanist tuge (vrd August Kitzbergi „Kauka jumala” lõpp). See oli esimene kord, kui romaani lõppu on suudetud kuidagigi eelnevast tuletada.

Lisaks on siin peidus teema, mis mind on huvitanud veidi teisest aspektist. See on rahvusliku ja riikliku optimismi probleem 1920. aastate alguse kirjanduses, mida selle perioodi retseptiooni valitsevas estetikalistlikus õhinas on ikka ebaoluliseks kuulutatud. Sest sellega seostub kogu A. H. Tammsaare kummaline positsioon oma aja kirjanduses.

T. Haugi teine lugu, „Tõusik. Märkmeid eelajaloost” (Haug 2007b) liigub kultuuriloo serval, otsides sõna *tõusik* tulekut ja kasutust XIX–XX sajandi vahetusel ning näidates, kuidas tsiviliseerumismurrangu toodud uued inimtüübid tundusid kirjanikele ohtlike ja võõrastena.

Maie Kaldalt ilmus kolm lugu. „Debora Vaarandi kodumaa” (Kalda 2007a) toob välja kodumaa ja selle sünonüümide kasutuse D. Vaarandi luulekogudes koos luuletaja omapoolsete kommentaaridega. „Schmuul ja 1950” (Kalda 2007c) on ülevaade pealkirjas märgitud ajast ja Smuuli tollastest eriti räigetest tekstidest koos D. Vaarandi vastustega M. Kalda küsimustele. „Romaanid arbitraazis ehk eesti romaanivõistlused 1940.–1980. aastatel” (Kalda 2007b) on ülevaade romaanivõistlustest, mille juurde käib Elle Tariku koostatud tabel „Eesti romaanivõistlused 1927–2004” (Tarik 2007). Kokku väga tänuväärt materjal.

C. Hasselblatti „1905. aasta eesti romaanis” (Hasselblatt 2007b) eesmärk on vastata küsimusele, mis oli kirjutaja meelest olulisim 1905. aasta revolutsioonis. Vastamiseks otsib autor seda, millele sündmuste kirjeldamisel peaarõhk asetatakse, kas majanduslikule, rahvuspoliitilisele või antitotalitaarsele aspektile. Tulemuseks on vana tõdemus: tekst on ajastu peegel.

Mart Velskri „Kolmekümnendate aastate luule kuuekümnendate aastate kriitikas ja kirjandusteaduses. Keele ja Kirjanduse ning Loomingu näide” (Velsker 2007) on ülevaade sellest, millest kirjutatakse ja millest vaikitakse nõukogude võimu viljastavates tingimustes ning milliste strateegiate abil kõneldakse neist, kellest ei saa kõnelda kogu tõde. Kõige tavalisem on tema järgi strateegia, milles kirjutatakse nii, et ei peaks valusaid asju puudutama, samuti strateegia, milles ohverdatakse mõned inimesed teiste nimel, olulisimaks ohvriloomaks Ants Oras. Kokku on M. Velskri järgi siiski tegemist eeskätt maksimaalse eesti kirjanduse päästmisoperatsiooniga. (Muuseas,

lugedes üle eesti kirjandusuurimusi, on mind hämmastanud, kui tugev on ohverdamisele vaatamata A. Orase mõju eesti kirjanduse kaanoni ja arusaamade kujundamisel. Võib-olla sama tugev kui F. Tuglase oma.)

Galina Ponomarjova „Rein Kruus ja vene kirjandus Eestis” (Ponomarjova 2007) annab ülevaate R. Kruusi tööst Eestis tegutsenud vene kirjanike kaljal. Jüri Haini „Mida Rein Kruus ei teadnud” (Hain 2007) pakub faktilisi lisanusi R. Kruusi poolt uuritud Aleksander Sipelga elu ja tegevuse kohta.

August Eelmäe „Eluvõla kandmise raske kohus” (Eelmäe 2007) annab klassikalises laadis ülevaate Johannes Vares-Barbaruse elust ja tegevusest, üritades teda vähemalt mõista, mis on hea saavutus eesti avalikkust mullu tabanud räige natsionalismi taustal. See lugu sai ka mulluse artiklipreemia. Ülo Tontsu „Pedro Krusten ja unustatud eesti kirjandus” (Tontsu 2007b) pakub kilde P. Krusteni loomingust. Lisaks on Sirje Olesk kirjutanud loo „Kirjandus, kirjanik ja identiteet” (Olesk 2007c), mille põhiosa on ülevaade Eesti Kirjanduse Seltsist ja ka Soome Kirjanduse Seltsist. Muuseas on siin ka pisikatsesid sõna *kirjandus* etümoloogilist tausta ja tähendust XIX sajandil.

Klassikalist motiivi/märksõnade analüüsi pakkus Rebekka Lotmani „Indrek Hirve maailma teljed: ühe luulekogu temaatiline analüüs” (Lotman, R. 2007), mis kõneleb korraliku õpilase viisil I. Hirve kogumiku „Ööpäev” temaatilistest märksõnadest, tuues protsente lausa komakoha täpsusega. Markeeritud on I. Hirve kuus peateemat/motiivi/märksõna, analüüsi taustal erinevad strukturalistlikud lähenemised. Muuseas, seda on huvitav lugeda kõrvuti eespool mainitud J. Kaplinski Luige-käsitlusega.

Siia lõppu peaks kuuluma ka minu enda lood, mis ma ilma kommentaarideta kõrvale jätan: artikkel eesti kirjandusmanifestide sarjast (Hennoste 2007a) ja neli jätku hüpetest kirjandusuurimise ajaloos (Hennoste 2007b, 2007c, 2007d, 2007e).

Veeretamise praktika 4: muud

Muud tekstid jäävad hajusaks rühmaks.

Poeetika on pikka aega olnud üsna varjusurmas ja andis ka mullu vaid ühe, kuid sealjuures väärtusliku loo. Maria-Kristiina Lotmani ja Mihhail Lotmani „Eesti silbilis-rõhulise neljajalalise trohheuse rõhustruktuurist” (Lotman, M.-K., Lotman, M. 2007) on XIX–XX sajandi vahetuse (F. R. Kreuzwaldist M. Underini) neljajalalise trohheuse rütmi põhjalik ja detailne värsistatiline analüüs, mille tulemuseks kahe erineva rõhurütmi avastamine, mis eristab traditsionaliste (XIX sajandi esteetika järgijaid) ja moderniste (XX sajandi esteetika järgijaid).

Aare Pilve „„Mind the Gap”. Impersonaalsusest ja personaalsusest fs-i luules” (Pilv 2007a) vaatleb fs-i Jüri Üdi luulekeele revolutsiooni pärijana. Ta toob välja J. Üdi ja fs-i kui maskimängijaid ja nende ühise suuna maskimängust siirama tooni poole, aga näitab ka, et kohad, kuhu nad jõudsid, on erinevad. Teisalt seob A. Pilv signatuuri fs kasutuse ja selle kasutaja luule olemuse, nähes lõhet autentse kõneleja ja rollimängu vahel. Arutlus on eeskätt idee poolest väga huvitav esseistlik mõttemäng, kuigi mulle veidi sõnamänguks jäigi. Eriti seetõttu, et jäi ebaselgeks, kas kogu mängu aluseks on lõhe, lünk või tühi-
mik, mis mu jaoks on väga erineva tähenduse ja mõjualaga sõnad.

Andrus Oru „Lammasnimene, liblikmees ja karunaine: maagilisest realismist eesti kirjanduse näitel” (Org 2007) annab kena referatiivse ülevaate maagilisest realismist üldse ja analüüsib, pigem küll kirjeldab Nikolai Baturini, Karl Rumori ja Mehis Heinsaare maagilise realismi erijooni, taustal Gabriel García Márquezi mõjukas kuju. Kummaline oli ehk see, et teksti lõpus olevast eesti maagiliste realistide loendist puudus Andrus Kivirähk, kes on mu arust loonud eesti kõige omapärasema maagilise maailma.

Hasso Krulli „„Suur häire”: Jüri Ehlvesti universum” (Krull 2007) on järjekordne katse püüda aru saada, mis on õieti J. Ehlvesti ülikeerukaks aetud tekstide taga. Miks nad on selliseks tehtud? Äkki ongi oluline ainult vorm? Või on see katse lugejat proovile panna? Nagu H. Krulli viimaste aastate arutlustes ikka, on siingi põimitud kokku rahvaluule ja mütoloogia maailmu. H. Krull refereerib pikalt teisi ja pakub omalt poolt välja vastuse: J. Ehlvesti tekstid on pidevuste ja katkestuste eksplitsiitsed seeriad. Vastus on piisavalt üldine, et olla õige/sobiv/võimalik.

Leo Luksi Ehlvesti-käsitlus „Surma kirjutamise tasandid” (Luks 2007) üritab näidata, et surm võib olla üks kirjanduslikku ruumi, laenates alusideid Maurice Blanchot'lt. Minu jaoks jäi jutt liiga haprate seostega kõrvalehüpete reaks.

Kirjanikumonograafiad

Kuigi autor kui niisugune peaks olema juba aastakümneid surnud ja autori-keskne romantiline positivism koos temaga, on tegelikkus kaugelt teistsugune. Maailmas trükitakse iga aasta hulgakaupa kirjanikelugusid, mis paiknevad skaalal eluromaanist teadusliku uurimuseni ja mille aluseks on klassikaline positivistlik-romantiline kirjanduspilt, tembitud vastavalt kirjutaja ideaalidele eeskätt psühhoanalüüsi, feminismi või marksismiga. Eestiski on peale vahepealset mõõna lausa elulugude buum. Mullu võib kirja panna vähemalt viis kirjanikumonograafiat.

Aivar Kulli „Oskar Lutsu” (Kull 2007) olen juba käsitlenud (Hennoste 2007f). Kui ma midagi lisaksin, siis märkusi autori kirjandusteadusliku naiivsuse kohta. Ello Säärts on kirjutanud „Anna Haava” (Säärts 2007) ja Ü. Tonts „Pedro Krusteni” (Tonts 2007a). Mõlemad on klassikalised eesti kirjanikulood, natuke elust ja natuke loomingust, fundeeritud ja illustreeritud tsitaatidega eelnevatest uurimustest, mälestustest, kirjadest jms. Vaapo Vaherilt ilmus esseistlik monograafia Ardi Liivesest: „Imelaps, kellest ei saanud geeniust” (Vaher 2007). Võiks öelda, ülimalt vaherlik tekst, mille seosed kirjandusteadusega väga haprad.

Kõige positivistlikumad on E. Säärtsa ja A. Kulli tekstid, mida võiks ka iseloomustada kui neutraalset monoloogi. Ü. Tontsul on enam dialoogi eelkäijatega ja elavamalt keelt. V. Vaheri keskne tegevus ongi vaidlemine ja hüüatused.

Vaheauku satub Bernhard Linde „A. H. Tammsaare oma elu tões ja õiguses” (Linde 2007), sõja-aastatel kokku kirjutatud käsikiri, mis nüüd raamatuks saanud. See on poolmälestuslik, poolesseistlik lugemine, mis midagi põhimõtteliselt uut ei paku. Aga mitte omal süül, lihtsalt kirjandusuurijad on suure osa B. Linde materjalist juba varem ära kasutanud.

Piiridel käijaid

Eelnev liikus mu jaoks kirjandusteaduse sees. Lisaks on rida piirialasid, mida tahaks siin välja tuua.

Eestlaste koostatud teatmeteosed on olnud harvad külalised. Mulla ilmus „Lastekirjanduse sõnastik” (Krusten, Kumberg, Mürsepp, Tarrend 2007), mis sisaldab üle kolmesaja märksõna lastekirjanduse teooriast, ajaloost ning uurimisest, samuti lastekirjandusega seotud mõisteid rahvaluulest, esteetikast jm. Raamatus on muuhulgas hea valik keskseid kirjandusteaduse mõisteid, kohandatuna lastekirjandusele. Viimane tähendab veidi naiivselt esitatud seletusi ja lastekirjandusest otsitud näiteid ja kohandusi. Eriti hea on aga see, et terminite vasted on antud mitmes keeles.

Vaevama jäi, et meil on juba mitu koolidele tehtud kirjandusteaduse sõnastikku, aga pole mitte ühtegi, mis rahuldaks filoloogi vajadusi, kuigi maailmas ringleb neid kümneid, mida üha uuesti välja antakse.

Esseistika piir kirjandusuurimisega on alati udune olnud. Viimasel paarikümnel aastal on asi läinud veel segasemaks, sest esseistika piirid ilukirjanduse poole on lausa lahti. Ma ei taha siin hakata üle piiride liikuma. Mainin lisaks eespool toodud esseistlikumatele käsitlustele vaid ühe nime. See on Ilmar Vene, kelle mullune „Tammsaare ja Dostojevski. Maailmapiltide kõrvutus” (Vene 2007) on käsitlus muuhulgas ka A. H. Tammsaare suhtumisest ususse.

Siia juurde sobib kirjandus- ja mittekirjandustekstide piir. Vikerkaare mullune 10/11 number on pühendatud ooperile. Selles on muuseas ka Maarja Kangro tekst „Elu pärast surma. Visand eesti ooperilibrerost” (Kangro 2007), mis mõnele pealekleebitud moodsale filosoofinimele vaatamata annab hea ja tiheda ülevaate eesti ooperilibrerost tüüpidest. Aga minus tõstis see üles vana küsimuse: miks näidend kuulub kirjanduslukku, aga näiteks kuuldemängust ei kirjuta keegi pea sõnagi. Miks libretod või filmistseenaariumid on parimal juhul servamisi ära märgitud? Miks poplaulude sõnad pole kirjandusloos? Jne.

Järgmine piir on kirjaniku filosoofilised vaated. Mõni aasta tagasi samasuguses ülevaates kutsus A. Pilv üles filoloogilisusele ja filosoofilisusele (Pilv 2005: 301). Mulle tundub, et filoloogilisust on meil kõvasti puudu, aga filosoofilisust kipub ülearu saama. Kohati jääb mulje (nimesid nimetamata), et tekstidest otsitakse iga hinna eest viiteid oma aja suurtele filosoofidele ning seejärel ehitatakse leitud nõelapeadele kirjaniku tugev seos kogu selle filosoofiga, jättes kõrvale lihtsa võimaluse, et filosoofi muud vaated ei pruugi kirjanikule üldse korda minna, või mõtte, et ta võis lihtsalt mingist referaadist talle mõju avaldanud lauset lugeda. Ja teisalt hakkab kirjaniku looming paistma nagu filosoofia toatüdruk. Aga selles teemas on kindlasti üks tugev erikoht: kirjanikud, kellel on endal filosoofilisi ambitsioone. Nagu U. Masing ja J. Kaplinski.

Martin Oja „Jaan Kaplinski ning ökoloogiline vaade” (Oja 2007) on lühike koolitöölik kokkuvõte J. Kaplinski filosoofiast. Sven Vabari „Uku Masingu tõe relatiivsusest ja absoluutsusest” (Vabar 2007) on eeskätt filosoofiasse kuuluv ja U. Masingu tõevaateid analüüsiv tekst, milles osa ka J. Kaplinski ja U. Masingu võrdlusel. Autor leiab, et vaatamata U. Masingu kategoorilisele filosoofiliste süsteemide ja keele relatiivsuse kuulutusele on tema jaoks siiski olemas Tõde.

Teine piiriala on mitte-eestlased, kes kirjutavad eesti kirjandusest. Nende seas on autoreid, kes liiguvad nii tugevalt eesti kultuuriruumi sees, et nende väljaarvamine eesti kirjandusuurimisest mõjuks isegi kummalisena.

Nii näiteks Groningeni ülikooli professor C. Hasselblatt, keda võetakse vist juba tavalise välismaal elava eestlasena. Mullu ilmus temalt lisaks eespool nimetatud kogumikuartiklitele „Eesti kirjandus teel Saksamaale” (Hasselbaltt 2007a), mis annab tiheda punktiirse ülevaate eesti kirjanduse retseptisioonist Saksamaal, jagades selle kuude perioodi alates XIX sajandi keskpaigast kuni praeguse hetkeni.

Samasse rühma kuulub ka soome kirjanik, kriitik, uurija, tõlkija, toimetaja J. Salokannel, kellest oli juttu eespool.

Eestis elavad vene kirjandusteadlased on enamasti jäänud omaette tegutsevaks seltskonnaks, mida eesti kirjandusteadusega ühendab Juri Lotmani nimi. J. Lotmani mõju eesti kirjandusuurimisele algas juba 1960. aastatel, kuigi tema arusaamad nõukogude ajal eesti kirjandusuurimise peavooluks ei saanud. Samas jäid tema tekstid tollal tõlkimata ja levisid väikese tiraaži ja suure nõudluse tõttu vaid väga kitsas ringis nagu mingi salaõpetus. Nüüdseks on kõik oluline tõlgitud ning J. Lotman ise saanud selgelt eesti kultuuripildi osaks.

Ülle Pärli „Juri Lotmani kunstiteksti lugemise õpetus” (Pärli 2007) on ülevaade J. Lotmani arusaamadest kirjandusteksti lugemise kohta koolis, keskes vene kirjandus eesti koolis, J. Lotmani eeldatud tekstis minemise hermeneutiline tee ja kokkuvõtteks arusaam, et võõra kultuuri kaudu saab lugeda ka midagi endast teada.

Omaette teemaks tõuseb J. Lotmaniga seoses kirjandusteaduse ja semiootika piir. Lotmani-aegne Tartu kultuurisemiootika oli hajususele vaatamata tugeva kirjandusuurimusliku keskmega ala. Praegune Tartu semiootika liigub väga paljudes erinevates suundades, milles minu jaoks ei paista silma tugevat tüve. Siin vaid üks viide. Mullu ilmus „Acta Semiotica Estica IV” (Acta Semiotica Estica IV 2007), mis koondab eestikeelseid semiootilisi ja kultuurianalüütilisi uurimusi. Kirjandusega tegelevad neist Maris Saar ja Eva Lepik. M. Saare teemaks on Emil Tode „Piiririigi” aegruum, keskes väide, et selles romaanis on olulisim organiseerimisprintsipi ruum, aeg on sekundaarne ja samas pihustatud. Ka toob autor välja erinevaid kogu romaani ja selle ruumi organiseerivaid opositsioone. Keskses teoreetilises taustaks on Gaston Bachelard'i ruumipoeetika. Kummastust äratas küll see, et autor ei viita mitte ühelegi senisele „Piiririigi” käsitlusele. E. Lepiku „Karl Ristikivi Põleva lipu leitmotiividest” analüüsib K. Ristikivi, toetudes Boriss Gasparovi leitmotiivi käsitlusele. Autor kõneleb pikemalt kuningast ja messiasist, puudest ja tähtedest, teisikutest ja lindudest. Tulemused on huvitavad. Imelik oli vaid see, et autori järgi sai minu teada sajandivanune ja saksa kultuuriruumist pärit leitmotiivi mõiste kirjandusteadusele tuntuks eeskätt B. Gasparovi kaudu 1994. aastal.

Alati on kirjandusteaduse serval seisnud allikapublikatsioonid. Mullune suursündmus oli XVII sajandi juhuluule mahukas jõudmine laiema publiku ette taas üle aastakümnete Tartu luulega „O Dorpat, urbs addictissima musis...”, koostajajaks Jana Orion, Janika Päll ja Kristi Viding (O Dorpat...

2007). Selle suuna juba head taset näitavad lisaks Marju Lepajõe „Ülevaade Tartu luuleelust 17. sajandil” (Lepajõe 2007) ning Detlev Pleissi ja K. Viidingu allikapublikatsioon „Johann Sebastian Markardi senitundmatu eestikeelne juhuluuletus aastast 1657” (Pleiss, Viiding 2007).

Teise rühma võib panna kaks raamatut. „Alliksaar mälestustes” (Alliksaar mälestustes 2007) oli pettumus. Liiga hõre, liiga juhuslik, liiga palju juba ilmunut ja liiga etteaimatavat pakkuv. „Betti Alver. Usutlused. Kirjad. Päevikukatked. Mälestused” (2007) vihastas lugedes oma segase kompositsiooni ja tikutopsisuuruseks raisatud fotodega, aga kokkuvõttes pakkus suure elamuse. Viimaks ometi on B. Alverile ümber mätsitud kipsikiht hakanud pragunema.

Mõlema raamatuga on seotud minu jaoks üks avastus. Kõige põnevamaid detaile ja uusi fakte pakkusid inimesed, kes ei kuulunud ise kultuuriheeroste kõrgesse kihti ega suurte luuletajate ümber põlvitavasse ihalejate ringi, vaid olid noored kõrvaltvaatajad, kirjanike sõprade noored sugulased jmt. Neid ei kammitsenud siseringi tabud ega ka harras tsenseeriv imetus. Võibolla on elulugude kirjutajad seda varem teadnud, kuid minu jaoks tähendas see, et uut teavet tuleb otsida hoopis mujalt kui tavaks.

Päevikute reast ilmus mullu Ivar Ivaski päevikukatketekogum „Olla need, kes me oleme”, koostajaks S. Olesk (Ivask 2007).

Ajakiri Tuna avaldas oma kirjavahetuste sarjas Piret Noorhane toimetatud August Gailiti kirjad Andres Laurile (Noorhani 2007), Eve Annuki kokkupanu Ilmi Kolla kirjadedest (Annuk 2007) ja S. Oleski valiku Ain Kaalepi ja Nigol Andreseni kirjavahetusest aastatel 1965–1975 (Olesk 2007b). Loomingus ilmus S. Oleski toimetatud D. Vaarandi ja I. Kolla kirjavahetus (Olesk 2007a).

Ja lõpuks t a a s t r ü k i d. Jaan Puhvli „Võõraile võõrsil” (Puhvel 2007) sisaldab pisikeses raamatus pisikesi esseid ja arvustusi. J. Lotmani „Hirm ja segadus” (Lotman, J. 2007) on Mihhail Lotmani koostatud kontseptuaalne kogumik hirmu- ja segadusmehhanismide toimimisest kultuuris. Ants Orase „Ilus, haljas” (Oras 2007) pakub perioodikas ja tõlkeraamatutes ilmunud saatesõnu ja tutvustusi Lääne-Euroopa, ameerika ja vene kirjandusest. Kõik on omast kandist huvitavad, aga siiski suurte tegijate toodangu sabaotsad. Paisatab, et üks ring on taastrükkimises täis saamas. Nüüd jääb loota, et astutakse veidi kõrvale ja ilmuvad näiteks Henrik Visnapuu põnevad ja unustatud artiklid ning autotsenseerimata valimikud kas või August Annisti, Jaan Kärneri ja Johannes Semperi tekstidest.

Ajakirjades lähevad taastrükkide alla Akadeemias nr 11 ilmunud artiklid Eesti Kirjanduse Seltsist, mille seas küll ka esmatrükk Herman Everti „Eesti Kirjanduse Selts 1940. aastast edasi” (Evert 2007), samuti mõned Akadeemias ilmunud J. Lotmani kultuuriteoreetilised tekstid. Kõige põnevam taastrükk oli aga Vikerkaares avaldatud esimene eestikeelne poeetika, Jaan Bergmanni „Luuletuskunst” S. Oleski saatesõnaga (Bergmann 2007).

Kirjandusuurimine on ühest otsast teooria, mis küll toetub mingile konkreetsele kirjandusele ja selle kindlale suunale (nagu uskriitika modernistlikule ingliskeelsele luulele), kuid levimiseks peab pakkuma mudeleid, mis sobivad ka teiste kirjanduste, teiste aegade, teiste suundade tarvis. Teisest otsast on see minu jaoks objektikeskne teadus. Ehk siis eesti kirjandusteadus on see, mille objektiks on eesti kirjandus kitsamas mõttes. Muu jääb perifeeriasse või piiride taha. Nii jäi praegu piiride taha muuhulgas baltisaksa ja

eestivene kirjandusest kirjutatu. Aga ilmselt on mul teadmata ka mõni eesti kirjanduse kohta kirjutatud artikkel, mis on ilmunud X riigis Y väljaandes.

Läbi vaatamata jäid üliõpilastööd. Kui muu maailm on läinud tugevalt Internetti, siis eesti kirjandusteadusest saan ma sealt tänu eeskätt M. Laa-gile küll klassikat, aga uuemad saavutused hoiavad ennast võrgust nii kau-gele kui võimalik. Aastakümneid on kirjutatud diplomitöid, bakalaureuse-töid, magistratöid, millest üheksakümmend üheksa protsenti on jäänud ka-teedrite, õppetoolide, instituutide kappidesse. Miks eesti kirjandusteaduse institutsioonid ei kasuta ära neti pakutud ainulaadset võimalust pisikesi kul-tuure inglise keele kaudu reklaamida, on mulle arusaamatu (rahvaluuletead-lased on ses osas kaugel ees).

Kokkuvõtteks

Millised on need teoreetilised kontseptsioonid, mis määravad eesti kirjandus-teadust *anno* 2007? Minu arust neid ei olegi. Kuigi Keele ja Kirjanduse pea-toimetaja Joel Sang võttis näppuviibutavalt sõna postkolonialistliku lääne moeahvimise vastu (Sang 2007), tuues just siinkirjutaja hoiatava mandumi-se näiteks, saab mullu selle suunaga siduda vaid ühe artikli. Teine uuel sajandil tõusnud suund oli feminism, millest mullu leidsin ka ühe teksti. Feministide ajakiri Ariadne Lõng paistab olevat lausa seisma jäänud. Ka Pierre Bourdieu nimi ei olnud kuum kaup (võib-olla küll üliõpilastöodes).

Mullune uurimine pakkus teoreetilise taustana kõiki moodsaid ja vanu suundi, strukturalismist postmodernismini, sealhulgas J. Sanga igatsetud vene kirjandusteadust. Aga minule üllatuseks valitses mahuliselt üsna klas-sikaline positivistlik kirjanduskirjutus. Faktid, seosed, laenud, mõjud, motii-vi- ja kujundianalüüsid. Varasemast eesti positivismist erineb see eeskätt kahest küljest. Esiteks suurema detailsuse, täpsema mikroanalüüsi poolest ja teiseks uute mõjurite sissetoomise poolest.

Kuigi mullu kõneldi taas tungivalt sellest, et kirjandusuurimise keskne tulemus peaks olema monograafia, on eesti kirjandusteaduses nende hulk pidevalt nullilähedane (kui kirjanikulood välja arvata). Isegi doktoritööd on pea ainult artiklikogud. Nii ka mullu. Teisalt, konverentse oli palju. See näitab, et eesti kirjandusuurimine on väga elus. Aga võrreldes näiteks konve-rentside esinejate nimekirja konverentsikogumike artiklite omaga, jäi ikka mõni nimi puudu. See näitab mu arust, et konverentse on liiga palju saanud.

Mis oli olulisim? Minu arvates kirjandusteaduse oluliste teoreetiliste küsi-muste tõstatamine Märt Väljataga, Linda Kaljundi ja Marin Laagi lugudes. Ja teisest otsast allikapublikatsioonid, eriti B. Alveri raamat. Pikemat aega on mu jaoks huvitav nooremate uurijate süvenemine Noor-Eesti tekstide taustadesse. Kas oli midagi, mis pakkus suure ahaa-elamuse? Suurt mitte, kuid väikesi ilusaid elamusi pakkusid Toomas Haugi Tammsaare ja Tuglase lood.

P.S. Suur vaidlus käis mullu selle üle, millistes ajakirjades ilmunud artik-keel võib kanda kirjandusteaduse nime (vt Kirss 2007; Kas eesti keeles... 2007). Ma kirjutan tugevalt ja suurte tähtedega alla Jaan Unduski teravate-le ja põhimõttelistele seisukohtadele (Undusk 2007).

Kirjandus

- A n n u k, E. 2007. „Mul on nii palju tahet kirjutada...” – Tuna, nr 3, lk 117–130.
- A n n u s, E. 2007. Postkolonialismist sotskolonialismini. – Vikerkaar, nr 3, lk 64–76.
- Acta Semiotica Estica IV. Koost ja toim E. Sütiste, S. Salupere. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.
- Alliksaar mälestustes. Koost H.-K. Hellat. Tartu: Ilmamaa, 2007.
- B e r g m a n n, J. 2007. Luuletuskunst. – Vikerkaar, nr 9, lk 76–88.
- Betti Alver. Usutlused. Kirjad. Päevikukatked. Mälestused. Lisandusi tundmiseks. Koost ja toim E. Lillemets, K. Metste. Tallinn: Tänapäev, 2007.
- E e l m ä e, A. 2007. Eluvõla kandmise raske kohus. – Looming, nr 10, lk 1522–1538.
- E p n e r, L. 2007. Lisandusi *post-mõistestikule*: postdramaatiline tekst. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 1–14.
- E v e r t, H. 2007. Eesti Kirjanduse Selts 1940. aastast edasi. – Akadeemia, nr 11, lk 2334–2341.
- H a i n, J. 2007. Mida Rein Kruus ei teadnud. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 393–398.
- H a s s e l b l a t t, C. 2007a. Eesti kirjandus teel Saksamaale. – Looming, nr 5, lk 768–772.
- H a s s e l b l a t t, C. 2007b. 1905. aasta eesti romaanis. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 864–877.
- H a u g, T. 2007a. A. H. T. lahkumine Koitjärvelt. Lapse sünd „Kõrboja peremehe”. – Looming, nr 12, lk 1876–1888.
- H a u g, T. 2007b. Tõusik. Märkmeid eelajaloost. – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 89–97.
- H e n n o s t e, T. 2007a. Elulähedus ja vaimulähedus: eesti kirjanduse noore põlvkonna manifestid 1920. aastatel. 2. osa: Mäss. – Looming, nr 8, lk 1228–1248.
- H e n n o s t e, T. 2007b. Hüpped modernismi poole II. 20. sajandi eesti kirjandusteadus Euroopa kirjandusteaduse taustal. 7. loeng: Esimene hüpe teksti poole 1920.–30. aastate vahetusel. – Vikerkaar, nr 3, lk 93–106.
- H e n n o s t e, T. 2007c. Hüpped modernismi poole II. 20. sajandi eesti kirjandusteadus Euroopa kirjandusteaduse taustal. 8. loeng: esseistlik vahepala artiklist ja esseest. – Vikerkaar, nr 6, lk 86–96.
- H e n n o s t e, T. 2007d. Hüpped modernismi poole II. 20. sajandi eesti kirjandusteadus Euroopa kirjandusteaduse taustal. 9. loeng: värsiõpetuse õppetunnid. – Vikerkaar, nr 9, lk 89–102.
- H e n n o s t e, T. 2007e. Hüpped modernismi poole II. 20. sajandi eesti kirjandusteadus Euroopa kirjandusteaduse taustal. 10. loeng: kirjanikulood. – Vikerkaar, nr 12, lk 76–84.
- H e n n o s t e, T. 2007f. On, ja ei ole ka. – Vikerkaar, nr 7/8, lk 188–193.
- H i n r i k u s, M. 2007. „Noor-Eesti” intellektuaalide dekadentlikust Euroopa-identiteedist: J. Randvere „Ruth” ja Friedebert Tuglase „Felix Ormusson”. – Looming, nr 11, lk 1713–1730.
- I v a s k, I. 2007. Olla need, kes me oleme. Koost S. Olesk. Litteraria. Eesti kultuuriloo allikmaterjale 24. Tartu: EMK Teaduskirjastus.
- K a l d a, M. 2007a. Debora Vaarandi kodumaa. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 638–649.

- Kalda, M. 2007b. Romaanid arbitraažis ehk eesti romaanivõistlused 1940.–1980. aastatel. – Looming, nr 1, lk 86–102.
- Kalda, M. 2007c. Schmuul ja 1950. – Looming, nr 12, lk 1846–1854.
- Kaljuandi, L. 2007. Kirjandus(aja)looline Eesti. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 937–953.
- Kangro, M. 2007. Elu pärast surma. Visand eesti ooperilibretost. – Vikerkaar, nr 10/11, lk 137–148.
- Kaplinski, J. 2007. Ilm ilmutab ennast. Märkusi Viivi Luige luulest. – Looming, nr 5, lk 745–748.
- Kas eesti keeles peab olema võimalik teha tippteadust. [Vestlusring: M. Tamm, T. Kirss, J. Undusk.] – Sirp 5. X 2007.
- Kaus, J. 2007. Kuidas õigus võidab tõe: näiteid Dostojevski ja Tammsaare toel. – Looming, nr 6, lk 899–904.
- Kirss, T. 2007. Eesti humaniora häirekellad. – Sirp 6. IV.
- Krull, H. 2007. „Suur häire”: Jüri Ehlevesti universum. – Looming, nr 9, lk 1403–1410.
- Krusten, R., Kumberg, K., Müürsepp, M., Tarrend, A. 2007. Lastekirjanduse sõnastik. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus.
- Kull, A. 2007. Oskar Luts. Tartu: Ilmamaa.
- Lak, M. 2007. Kriitika kirjandusajaloo kosmoses: teksti ja konteksti probleeme 1920. aastate näitel. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 954–967.
- Lepajõe, M. 2007. Tartu luuleelust 17. sajandil. – Vikerkaar, nr 6, lk 75–85.
- Linde, B. 2007. A. H. Tammsaare oma elu tões ja õiguses. Tartu: Ilmamaa.
- Looming – olemise kehtestamine. Viivi Luik. Tartu Ülikooli Kultuuriteaduste ja kunstide instituut. *Studia litteraria estonica* 9. Toim A. Merilai, abitoim E. Süvalep, K. Unt. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.
- Lotman, J. 2007. Hirm ja segadus. Esseid kultuurisemiootikast. Tallinn: Varrak.
- Lotman, M.-K., Lotman, M. 2007. Eesti silbilis-rõhulise neljajalalise trohheuse rõhustruktuurist. – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 116–142.
- Lotman, R. 2007. Indrek Hirve maailma teljed: ühe luulekogu temaatiline analüüs. – Looming, nr 6, lk 905–912.
- Luks, L. 2007. Surma kirjutamise tasandid. – Looming, nr 9, lk 1411–1417.
- Noorhanni, P. 2007. August Gailiti kirjad Andres Laurile. – Tuna, nr 1, lk 116–126; nr 2, lk 112–124.
- O Dorpat, urbs addictissima musis... Valik 17. sajandi Tartu juhuluulet. Koost K. Viiding, J. Orion, J. Päll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.
- Oja, M. 2007. Jaan Kaplinski ning ökoloogiline vaade. – Akadeemia, nr 11, lk 2402–2410.
- Olesk, S. 2007a. Debora Vaarandi ja Ilmi Kolla kirjavahetus. – Looming, nr 10, lk 1555–1571.
- Olesk, S. 2007b. Kaks vaimukaaslast eri aegadest. Valik Ain Kaalepi ja Nigol Andreseni kirjavahetusest aastatel 1965–1975. – Tuna, nr 4, lk 103–122.
- Olesk, S. 2007c. Kirjandus, kirjanik ja identiteet. Mõtteid Soome Kirjanduse Seltsi 175. ja Eesti Kirjanduse Seltsi 100. tegevusaastal. – Looming, nr 8, lk 1249–1255.
- Ora, A. 2007. Ilus, haljas. Tartu: Ilmamaa.
- Org, A. 2007. Lammasnimene, liblikmees ja karunaine: maagilisest realismist eesti kirjanduse näitel. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 513–531.

- Pilv, A. 2004. Läbilõikeid metakirjandusest. Eesti kriitika ja kirjandusteadus aastatel 2003–2004. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 278–301.
- Pilv, A. 2007a. „Mind the Gap”. Impersonaalsusest ja personaalsusest fs-i luules (teiste eesti luuletajate kontekstis). – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 576–580.
- Pilv, A. 2007b. „Sa oled mul teine”. Teisesusest eesti kultuuri eneseanalüüsis. – Vikerkaar, nr 3, lk 77–92.
- Pleiss, D., Viiding, K. 2007. Johann Sebastian Markardi senitundmatu eestikeelne juhuluuletus aastast 1657. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 265–276.
- Ponomarjova, G. 2007. Rein Kruus ja vene kirjandus Eestis. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 387–392.
- Puhvel, J. 2007. Võõraile võõrsil. Eesti- ja soomeainelisi esseid ja arvustusi. Tartu: Ilmamaa.
- Pärli, Ü. 2007. Juri Lotmani kunstiteksti lugemise õpetus. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 378–386.
- Salokannel, J. 2007. Meele kell, mälu kalender. Aja mõistest ja toimimismehhanismidest romaanis „Ajaloos ilu”. – Looming, nr 5, lk 749–754.
- Sang, J. 2007. Teaduseröögatused ja moe viimane sõna. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 829–830.
- Sisask, K. 2007. Friedebert Tuglase „prantsuse daam”. Prantsusmaa kui muusa ja maatriks nooreestlaste kultuurihorisondil. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 705–713.
- Säärits, E. 2007. Anna Haava. Elu ja loomingu lugu. Eesti kirjanikke. Tartu: Ilmamaa.
- Sütiste, E., Torop, P. 2007. Tõlketeadus, semiootika ja tõlkeprotsessi piirid. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 554–570.
- Tarik, E. 2007. Eesti romaanivõistlused 1927–2004. – Looming, nr 1, lk 103–111.
- Tonts, Ü. 2007a. Pedro Krusten. Elu ja loomingu lugu. Eesti kirjanikke. Tartu: Ilmamaa.
- Tonts, Ü. 2007b. Pedro Krusten ja unustatud eesti kirjandus. – Looming, nr 5, lk 755–759.
- Tõde ja õigus: kirjandus, mis kunagi valmis ei saa. Koost M. Vaino, toim T. Haug. Tallinn: Anton Hansen Tammsaare Muuseum, 2007.
- Undusk, J. 2007. Humanitaarteaduste hindamisest. – Sirp 13. IV.
- Vabar, S. 2007. Uku Masingu tõe relatiivsusest ja absoluutsusest. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 610–623.
- Vaher, V. 2007. Imelaps, kellest ei saanud geniust. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- We Have Something in Common: the Baltic Memory. Ed. by A. Mihkelev, co-editor B. Kalnačs. Tallinn: The Under and Tuglas Literature Center of the Estonian Academy of Sciences, Institute of Literature, Folklore and Art of the University of Latvia, 2007.
- Velsker, M. 2007. Kolmekümnendate aastate luule kuuekümnendate aastate kriitikas ja kirjandusteaduses. Keele ja Kirjanduse ning Loomingu näide. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 433–448.
- Vene, I. 2007. Tammsaare ja Dostojevski. Maailmapiltide kõrvutus. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 345–356.
- Väljataga, M. 2007. Impeerium, demon ja poeetika. Kirjandusteooria kolmest mõistest. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 681–704.

A Little of Everything: Estonian Literary Studies of 2007

Keywords: Estonian literary studies, literary theory, literary history, literary criticism

The article represents a commented survey of Estonian literary studies published in 2007. It is pointed out that the year yielded substantial theoretical articles, particularly on literary theory, the essence and perspectives of literary history and literary criticism, as well as on the nature of Estonian culture in more general terms (Estonian culture and colonialism, the role of the Other in the definition of Estonian culture etc).

Many different theoretical approaches were used in practical micro-level studies. Among these, the most prevalent was a positivist, factual approach, differing from the earlier Estonian positivism by a more minute micro-analysis and some new factors introduced. The circle of analysed authors is wide. One of the focuses lies on the breakthrough of Estonian literature and culture in the early 20th century, in particular the Young Estonian movement and A. H. Tammsaare, which, partly, was due to the commemoration of related anniversaries. In broader terms, the focus lies on revolutionary periods in Estonian literature and culture. Collections of studies were published on Viivi Luik and the novel *Tõde ja õigus* („Truth and justice”) by A. H. Tammsaare.

Tiit Hennoste (b. 1953), MA, lecturer in Estonian culture, Department of Finno-Ugric Studies, University of Helsinki, tiit.hennoste@helsinki.fi